

Janez CVIRN

EVROPSKA RAZSEŽNOST CELJSKEGA GIMNAZIJSKEGA VPRAŠANJA

"Vse okolnosti kažejo, da dobimo vlado, ki ne bo samo delovala na ohranitev sedanjih razmer, sedanjega posestnega stanja Nemcev in Poljakov, nego skušala je še razširiti in to na stroške tistih 'ekstremnih elementov', ki se upirajo v nebo vpijoči krivici, privilegijam posamnih narodov. In kdo je to povzročil? Nihče drug nego slovenski poslanec grof Hohenwart!"¹

Čeprav je liberalni Slovenski narod v Hohenwartovem konservativnem klubu (v njem so bili tudi vsi slovenski državnozborski poslanci) videl edinega in glavnega krivca za padec "Slovanom naklonjene" vlade grofa Taaffeja, za Taaffejem na Slovenskem ni bilo pretiranega žalovanja. "Stoječ ob odprtem grobu, v kateri je padel mož, ki je skoro petnajst let... vladal našo državno polovico", je nekaj dni po njegovem padcu zapisal Slovenski narod, "izkažemo političnemu mrliču Taaffeju zadnjo čast, če rečemo, da nam ni bil sovražen in da je marsikaj dobrega storil za nas, četudi niti toliko, kakor je mogel, niti morda toliko, kakor je hotel".²

Toda padec Taaffeja in oblikovanje koalicijske vlade kneza Windischgraetza, ki je v programski izjavi poudarjala, naj, dokler ne pride do volilne reforme, "počivajo vsa druga politična vprašanja",³ je v slovensko politiko vseeno vnesel nemir. Ko so se slovenski državnozborski poslanci po padcu grofa Taaffeja morali v kratkem času odločiti, kakšen odnos bodo zavzeli do nove vlade kneza Alfreda Windischgraetza, so se očitno držali maksime, ki jo je ob predstavitvi nove koalicijske vlade (23. 11. 1893) v državnem zboru izrekel dr. Karl Lueger: "Kadar se čuje program kakega novega ministrstva, preiskati je najprej, kaj je v njem pečenka in kaj je garnitura."⁴ O tem, kako na svoj krožnik dobiti pečenko in ne puste priloge, pa si seveda niso bili enotni. Čest slovenskih poslancev (Ferjančič, Kušar, Coronini, Gregorčič, Gregorec in Nabergoj), ki so program nove vlade, izhajajoč iz varovanja statusa quo ante, razumeli kot zasmehovanje upravičenih slovenskih zahtev, je namreč takoj izstopilo iz Hohenwartovega kluba,⁵ sedem (Globočnik, Klun, Pfeifer, Povše, Robič, Čuklje in Vošnjak)⁶ pa jih je nasledlo "sirenskim" glasovom "političnega kljukca"⁷ Hohenwarta in ostalo v njegovem klubu – seveda odločenih, da v zameno za svojo lojalnost Slovencem izbere nekaj narodnopolitičnih koncesij.

¹ Slovenski narod, 7. 11. 1893.

² Slovenski narod, 15. 11. 1893.

³ Vasilij Melik, Slovenci v državnem zboru 1893-1904, v: ZČ 33, 1979/1, str. 56.

⁴ Slovenski narod, 24. 11. 1893.

⁵ Omenjenih šest slovenskih poslancev je skupaj s štirimi hrvaškimi (Klaić, Borčić, Bulat, Šupuk), ki so prav tako izstopili iz Hohenwartovega kluba, ustanovilo Klub hrvatskih in slovenskih poslancev s Klaićem kot predsednikom, Ferjančičem kot podpredsednikom in Gregorčičem kot tajnikom. Prim. Melik, str. 56.

⁶ Slovenski narod, 25. 11. 1893.

⁷ Slovenski narod, 22. 11. 1893. Proč od Hohenwarta!

Čeprav se je Slovenski narod takoj opredelil proti koaliciji, Slovenec pa jo je podpiral, razcep v vrstah poslancev ni bil toliko posledica zlasti na Kranjskem vedno močnejše ideološko-politične polarizacije med liberalnim in katoliškim taborom,⁸ ampak bolj taktična poteza, s pomočjo katere naj bi Slovenci čim več izsilili od vlade. Kot je neposredno po razkolu ugotavljal liberalni Slovenski narod, so se z ločitvijo poslancev slovenske možnosti za dosego te ali one narodno-politične zahteve bistveno povečale. "Da so vsi slovenski poslanci ostali pod krilom Hohenwarta, bi jih nova vlada niti v poštev ne jemala... Sedaj pa, ko je zdatno število slovenskih poslancev napravilo upor, sedaj postali so tisti poslanci, ki še vedno za Hohenwartom hodijo, za nas pravi biseri. Ali taki biseri postali so ti poslanci tudi za vlado, ker je gotovo, da Hohenwartov klub razpade, kakor hitro ga zapuste še ostali slovenski poslanci."⁹ Pomembnost slovenskih poslancev v Hohenwartovem klubu za krhko vladno koalicijo pa je Slovenski narod predstavil z duhovito primero: "Včasih živi v rodbini star stric z veliko pokojnino, brez koje bi ostala rodbina živeti ne mogla. Kako mu strežejo in kako zapirajo okna, da se ne prehladi pred lahko sapico in kako vse stori, da bi se mu življenje podaljšalo! Če nam je dovoljena primera, trdili bi, da so knezu Windischgraetzu slovenski državni poslanci, kolikor jih je še v Hohenwartovem klubu, nekako tak stric, kojemu se mora streči, da se ne prehladi in ne oboli in ne umrje..."¹⁰

V novem političnem položaju so poskušali razdeljeni slovenski poslanci doseči uresničitev slovenskih zahtev po različnih poteh: secesionisti tako, da so svoje puške direktno uperili v vlado, člani Hohenwartovega kluba pa kot del vladne koalicije.¹¹ Toda oboji so bili trdno odločeni, da pokažejo zmotnost nemškega razumevanja nacionalne enakopravnosti: "Hud in dolgotrajen je boj, katerega bijejo v Avstriji združeni narodi med seboj. Slovenci ga bijemo za obstanek in enakopravnost z Nemci, Nemci pa za prvenstvo, za gospodstvo med nami. Po dveh načelih bije se ta boj: tu enakopravnost, tam enakovrednost. Mi Slovani zavzemamo stališče, da se ima razmerje med raznimi narodi določiti in urediti po načelu enakopravnosti brez obzira na enakovrednost. Nemcem pa je edino mero-dajno le načelo enakovrednosti. Mi Slovani pojma enakovrednost, kakor si ga Nemci mislijo, ne poznamo, ker po našem mišljenju so vsi narodi samo po sebi in po božjih in natornih zakonih enakovredni brez ozira na višjo ali nižjo kulturo, na večje ali manjše slovstvo, na večje ali manjše število. Nemci pa razumejo ta pojem tako, da so le tisti narodi enakovredni, ki se štejejo med takozvane svetovne narode in katerih kultura je svetovna..."¹²

Od 22. februarja 1894, ko je dr. Lavoslav Gregorec – ob podpori poslancev

⁸ Tako v enem kot v drugem taboru so bili duhovniki (Gregorčič in Gregorec med disidenti, Klun med Hohenwartovci) in liberalci (Ferjančič, Kušar, Nabergoj med disidenti, Vošnjak med Hohenwartovci). Prim. Melik, str. 57.

⁹ Slovenski narod, 30. 12. 1893.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Slovenski narod je 28. 11. 1893 ugotavljal: "Secesionisti so izprožili svoje puške in vzdramili vlado, da je zadnji čas, če hoče še paktirati s slovenskimi Hohenwartovci, ki imajo puške še ob strani. Če se pakt ne posreči prav kmalu, tedaj se vsa četa združi zopet z nabasanimi puškami – proti vladi!"

¹² Domovina, 5. 10. 1893. Enakopravnost ali enakovrednost.

Ferjančiča in Nabergoja – v državnem od vlade zahteval ustanovitev že davno obljubljenih slovenskih vzporednic na gimnaziji v Celju v šolskem letu 1894-1895,¹³ in je (8. 3.) naučni minister Madeyski poslancu Mihaelu Vošnjaku obljubil, da bo vlada ustanovila vzporednice v Celju, če se izkaže, da le-te v Mariboru dobro delujejo, je celjsko gimnazijsko vprašanje vse bolj postajalo osrednji problem avstrijske notranje politike.¹⁴ Spomladi 1894 je "primer Celje" vse bolj obremenjeval razprave v državnem zboru in proračunskem odboru, poleti 1894 pa je dobil takšne razsežnosti, da je celjska Domovina že sredi septembra 1894 upravičeno ugotavljala: "Celje je zadnje mesece postalo sloveče. Malo je manjkalo, da se zaradi Celja niso majali ministrski stoli. Velik del avstrijske politike se je sukal okrog Celja, skoro bi rekli, da je v Celji ključ koalicije, ali vsaj po pisavi liberalnih in nemškonacionalnih glasil, bi tako sodili".¹⁵ Ko pa je 18. oktobra 1894 finančni minister Plener objavil proračun, v katerem je bila postavka 1500 gld za ustanovitev slovenskih vzporednic na nižji gimnaziji v Celju, je celjsko in z njim slovensko narodno vprašanje postalo osrednji notranjepolitični problem v Avstriji. Problem, ki je odmeval veliko glasneje kot oktobra 1894 začetni slovensko (hrvaško)-italijanski spopad okoli dvojezičnih napisnih tabel na poslopjih sodišč v Istri.¹⁶

"Popuščanje" Slovencem so tako Nemci kot Italijani doživljali kot napad na starodavno "nacionalno posestno stanje", kar po njihovem mnenju ni bilo v skladu s programom vladne koalicije. Že konec oktobra 1894 je graški občinski odbor na predlog dr. Victorja von Hochenburgerja v državni zbor poslal posebno peticijo, v kateri je od nemških poslancev zahteval, da izpolnijo svojo nacionalno dolžnost in preprečijo slovenizacijo Celja, in predlagal, da se postavka Celje črta iz proračuna.¹⁷ Ta peticija je na Spodnjem čtajerskem sprožila pravo nemško protestno gibanje zoper celjsko postavko, saj so po vzoru deželnega glavnega mesta poslali v državni zbor podobne peticije tudi občinski odbori Ptuja (29. 10.), Radgone (31. 10.), Brežic (4. 11.), Maribora in Vitanja (5. 11.)¹⁸ ter drugih manjših občin z nemško večino. Nemški protestni akciji pa so se pridružili tudi istrski Italijani, ki so prav v tem času bili boj proti slovenskim (dvojezičnim) napisom v Istri. Piranski župan dr. Fragiacomio je tako 6. 11. 1894 celjskemu občinskemu odboru poslal dopis, v katerem je v imenu piranskega magistrata celjskemu nemštvu izrazil vse simpatije: "Enako pomembno vprašanje kot so dvojezični napisi, ki danes pretresajo celotno Istro, je z enakimi težnjami povzročeno vprašanje ustanovitve slovenske gimnazije v mestu Celje. Dva kulturna naroda, oba močna in ponosna na

¹³ Deutsche Wacht, 25. 2. 1894: Die Interpellation Gregorec in Abgeordnetenhaus; Domovina, 5. 3. 1894.

¹⁴ Prim. Janez Cvirn, Celjsko gimnazijsko vprašanje (1893-1895), v: Kronika, 44, 1996, št. 2/3, str. 63-71.

¹⁵ Domovina, 15. 9. 1894.

¹⁶ Na odredbo višjega deželnega sodišča v Trstu, češ da morajo na vseh sodiščih v vseh sodnih okrajih v Istri, kjer skupaj prebivajo Italijani in Slovenci (oz. Hrvati), nadomestiti italijanske napisne table z dvojezičnimi, so namreč istrski Italijani reagirali na moč netolerantno. Občinska odbora Kopra in Pirana sta že 14. 10. 1894 odločno protestirala zoper odredbo, v naslednjih dneh pa so istrska mesta pretresale demonstracije in izgredi, ki so vzbudili veliko pozornost v avstrijski politični javnosti. Prim. Slovenski gospodar, 15. 11. 1894.

¹⁷ Deutsche Wacht, 28. 10. 1894.

¹⁸ Deutsche Wacht, 29. 10. 1894, 1. 11. 1894, 5. 11. 1894, 8. 11. 1894; Pettauzeitung, 4. 11. 1894.

svojo zgodovino, gledata, kako jima prodirajoča slovanska plima skuša odnesti najsvetejšo vseh pravic in izbrisati njun nacionalni znak. Enake okoliščine, v katerih se nahajajo istrski Italijani in štajerski Nemci, so me napotile, da v imenu mesta Pirana izrazim častiti mestni občini Celje najvišjo simpatijo in željo, da bi Nemcem in Italijanom v težkem nacionalnem boju, ki ga danes bojujejo, končno uspelo doseči zmago".¹⁹

Toda slovenski boj za uveljavitev skromnih jezikovnih zahtev proti Nemcem in Italijanom, je postajal vse odločnejši. Protesti istrskih Italijanov zoper dvojezične napise so bili zaman in tudi "primera Celje" Nemcem ni uspelo razrešiti sebi v prid. Po skoraj letu in pol ostrih političnih spopadov v državnem in štajerskem deželnem zboru, ki so zlasti na Spodnjem štajerskem in še posebej v Celju do skrajnosti zaostriili nemško-slovenski nacionalni boj, je vse bolj postajalo očitno, da je celjsko vprašanje "razmajalo vezi koalicije" bolj kot ljubljanski potres,²⁰ končno pa precej doprineslo tudi k padcu Windischgraetzove vlade (19. 6. 1895). Sprejem proračunske postavke za ustanovitev nemško-slovenskih vzoporednic na nižji gimnaziji v Celju mesec dni kasneje, pa je (kot je upravičeno zapisal Richard Charmatz)²¹ v bistvu pomenil mejnik v politični zgodovini Avstrije.

Ostri politični boji okoli vprašanja dvojezičnih napisov v Istri in zlasti celjskega gimnazijskega vprašanja so glasno odmevali tudi izven Avstro-Ogrske in prispevali k politični afirmaciji Slovencev v Evropi. Evropsko razsežnost "slovenskega vprašanja" je prvi zaznal slovenski jezikoslovec Vatroslav Oblak, ki je v pismu dr. Pavlu Turnerju že 9. 11. 1894 zapisal: "Letos imamo mi Slovenci v evropski zgodovini veliko vlogo. Celjsko vprašanje in zdaj istrski 'rumel'!²² Nemalo zatem pa je predstavil "slovensko vprašanje" francoski in zahodnoevropski javnosti še profesor na graški univerzi Ludwik Gumpłowicz,²³ ki ga je za objavo članka *La question Slovène* v pariški *Revue internationale de sociologie* leta 1896²⁴ inspiriralo prav celjsko gimnazijsko vprašanje.

Znameniti sociolog poljsko-židovskega rodu, ki je svoje videnje "slovenskega problema" začel z zgodovinsko netočnim, avtohtonističnim uvodom, v katerem je na kratko strnil vso slovensko zgodovino do začetka 19. stoletja,²⁵ potem pa – da

¹⁹ Deutsche Wacht, 11. 11. 1894; Zgodovinski arhiv Celje (ZAC), Mestna občina Celje (MOC) 1850-1918, a. š. 70, št. 9057/1894.

²⁰ Slovenski narod, 15. 6. 1895. Prim. tudi Slovenski narod, 18. 6. 1895. "Koalicija je sedaj podobna kaki ljubljanski, od potresa razdejani, z nešteti tramovi podprti in povsem zadolženi hiši".

²¹ Richard Charmatz, *Der demokratisch-nationale Bundesstaat Oesterreich. Betrachtungen*, Frankfurt a. M. 1904, str. 41.

²² Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), Zapuščina dr. Pavla Turnerja, pismo Vatroslava Oblaka, v Gradcu (Lechgasse 2 a), 9. 11. 1894.

²³ O Gumpłowiczu na splošno glej: Dušan Kermavner, Ludwik Gumpłowicz in Slovenci, v: *Naša Sodobnost* 1960; isti, Ludwik Gumpłowicz, *Enciklopedija Jugoslavije* III, str. 635; Janko Polec, Gumpłowicz Ludovik, SBL I, str. 273-275; Bogumil Vošnjak, Gumpłowiczewa znanstvena oporoka, *Ljubljanski zvon*, 1910; Janez Cvirn, Ludwik Gumpłowicz in slovensko vprašanje, v: *Celjski Zbornik* 1993, str. 355-365 (skupaj s prevodom članka *Slovensko vprašanje*, ki ga je prevedel Anton Šepetavc).

²⁴ Ludwik Gumpłowicz, *La question Slovène*, v: *Revue internationale de sociologie*, 1896, IV, str. 313-321.

²⁵ Slovensko zgodovino je v uvodnem odstavku predstavil z besedami: "Nič niso bili, v svetu politike niso obstajali in zgodovinarji o njih niso vedeli nič. Prelistajte avstrijske letopise, iščite jih pri

bi vzbudil pozornost pri francoskem bralcu – pretirano poudaril pomen Ilirskih provinc v slovenskem narodnem razvoju,²⁶ je poskušal slovensko vprašanje francoskemu bralcu predstaviti v širšem kontekstu (notranjih) nasprotij v Habsburški monarhiji in v Srednji Evropi.

Čeprav je po njegovem mnenju po propadu Ilirskih provinc germanizacija slovenskih dežel hitro napredovala (podeželsko slovensko prebivalstvo, ki je "ostajalo zvesto svojemu narodnemu jeziku", je moralo prenašati režim, ki si je domišljal, da "prinaša nemško kulturo na vzhod"), pa težnje naroda, "ki so se prebudile v času kratke francoske vladavine, niso zamrle".²⁷ Po Gumpłowiczovem mnenju so se hranile in podpihovala "iz narodnih stremljenj južnih Slovanov" v ogrski polovici, ki jih je – da bi ustvarila protiutež madžarski opoziciji – podpirala avstrijska vlada. "Politično stanje na Ogrskem je namreč prisiljevalo dunajsko vlado, da je iskala podpore v 'ilirizmu', se pravi v narodnem razvoju Slovanov".²⁸ Zaradi tega je avstrijska politika s svojo ogrsko politiko "hočeš nočeš delovala" tudi kot podpornik "šibkega narodnega življenja, ki je še obstajalo pri slovenskem narodu v deželah Ilirije in Spodnje čtajerske".²⁹ In prav to je bil razlog, da si je, "kljub uradnemu sistemu germanizacije, ubogo ljudstvo Slovencev rešilo svoje narodno življenje do časov, ko so mu politični dogodki znova dali možnost, da se postavi na noge..."³⁰

Med dogodki, ki naj bi odločilno vzpodbudili dolga stoletja zatrti slovenski narodnostni razvoj, je Gumpłowicz na prvo mesto postavil avstrijski poraz v vojni leta 1866, ko so Prusi "Avstrijo izločili iz nemške konfederacije" in s tem ločili "Nemce, ki so prebivali v Avstriji, od njihovega življenjskega vira".³¹ Avstrijski Nemci, ki so pred Kraljevim gradcem pritiskali na slovanske narode "s težo moralne sile vsega svojega velikega naroda", so namreč po pruski zmagi "postali manjšina med slovanskimi narodi"³² in za vedno izgubili prevlado, ki so jo uživali zaradi dotedanjega privilegirane položaja Avstrije v Nemški zvezi. "Z eno besedo:

nemških zgodovinarjih – našli ne boste niti ene omembe Slovencev. In vendar: obdelovali so zemljo, na kateri so prebivali dolga stoletja in na kateri jih najdemo v prvi uri zgodovine. Toda od prvega trenutka evropske zgodovine so tuji osvajalci navalili nanje, jih podjarmili in zadušili njihovo narodnostno življenje. Nekoč, čisto na začetku, so bili tamkaj Kelti, za temi so prišli Rimljani in za njimi različna germanska ljudstva; zadnji med njimi so bili Bavarci, ki so odtlej predstavljali vodilne Nemce v Avstriji, Slovence pa vključili v suženjski jarem." Uvod pa je opremil še z opombo, v kateri je poudaril: "Nemški zgodovinarji poudarjajo, da so Slovenci prišli v deželo, kjer prebivajo, v 6. stoletju, a da bi podprli svojo trditev, se ne morejo sklicevati na nobeno zgodovinsko pričevanje. Zaman sem iskal po srednjeveških kronikah kakšno sled takšne imigracije. Nikjer je nisem našel, zato prosim nemške zgodovinarje, da mi jo pokažejo." Cvirn, str. 357, 363.

²⁶ "Tej skoraj mrtvi masi je neki Francoz prišel prižgat iskro življenja: Napoleon I. je osvojil deželo, ki ji je nadel ime Ilirsko kraljestvo, ukazal je, naj se spoštuje jezik ljudstva in odredil, naj se vladni odloki objavljajo v francoščini in slovenščini. Pod kratko francosko vladavino se je slovenski jezik prebudil iz dolgega sna, zato je pač neki slovenski pesnik francoskega osvajalca proslavil v pesmi Ilirija oživljenja." Cvirn, str. 357–358.

²⁷ Cvirn, str. 358.

²⁸ Cvirn, str. 358.

²⁹ Cvirn, str. 358.

³⁰ Cvirn, str. 358.

³¹ Cvirn, str. 358.

³² Cvirn, str. 358–359.

Avstrija kot nemška sila je lahko pritiskala na Slovane, toda Avstrija kot večinoma slovanska država, v kateri so Nemci predstavljali le še manjšino, tega ni zmogla več. Tako je morala s Slovani ravnati na enak način kot z Nemci in jim podeliti enake pravice."³³

Po Gumpłowiczevem mnenju je bila logična posledica položaja, ki je nastal po pruski zmagi, uveljavitev nacionalne (jezikovne) enakopravnosti v decembrski ustavi 1867 (člen 19), le-ta pa je (čeprav je "nemška centralistična stranka" z veliko prefinjenostjo znala "dodati nekaj pravil, ki so Nemcem zagotovila prevlado") potem "privedla do korenite spremembe v odnosih med Nemci in slovanskimi narodi v Avstriji. Slednji so namreč napredovali na vsej črti, Nemci pa so se morali povsod umikati."³⁴ Trideset let po Kraljevem gradu naj bi težka avstrijska ladja vztrajno drsela z "nemškega odra" v "široko slovansko morje"- in zadnja v "nizu bolečih epizod v tem dolgem procesu preoblikovanja"³⁵ se je po Gumpłowiczevem mnenju rodila prav zaradi nemško-slovenskih vzporednic na nižji gimnaziji v Celju. Boj zanje je namreč Avstrijo "napolnil z veliko hrupa" predvsem zaradi tega, ker so tudi avstrijski Nemci dobro doumeli, "da je ta malenkost le ena od epizod v procesu, o katerem smo govorili."³⁶

Gumpłowiczu se je razplet celjskega gimnazijskega vprašanja v slovensko korist zdel le drobna epizoda v že nekaj časa trajajočem procesu umikanja Nemcev iz vzhodne Evrope, od baltskih na severu do jadranskih dežel Avstrije,³⁷ toda hkrati epizoda, ki ji kljub navidezni nepomembnosti ne gre odrekati evropske razsežnosti: "Ko torej upoštevamo... to umikanje nemštva od severa do juga in po vsej črti vzhodne Evrope, do koder se je raztezalo nekoč, lahko šele s pravimi merili ovrednotimo neznatno zadevo, kot je tale s celjsko gimnazijo. S tega vidika namreč zadeva pridobi vso svojo evropsko pomembnost – ne pretiravam – ker se tako gledano zdi kot člen v dolgi verigi porazov in izgub, ki ji je nemška narodnost v Evropi utrpela v zadnjem četrtsotletju."³⁸

Ceprav je, kot že rečeno, faktografska vsebina članka mestoma precej nezanesljiva, je Gumpłowicz predstavil Slovence tistemu "velikemu svetu", ki jih je bil dotlej vaje kot politično povsem brezpomembne "zgolj antropogeografsko registrirati", kot zrel in kulturno hitro se razvijajoči narod, kot narod, ki ga njegovi kulturno razvitejši sosede (Nemci in Italijani) ne bodo mogli enostavno asimilirati.³⁹ Prav hiter in vsestranski razvoj slovenskega naroda je učenega sociologa privedel do opaznega zasuka v pojmovanju naroda kot izključnega produkta samosvojega državnega življenja, pojmovanja, ki je bilo prirojeno le za t. i. zgodovinske narode. Do tega časa je namreč Gumpłowiczeva narodnostna teorija temeljila na poudarjanju ogromne razlike med "velikimi zgodovinskimi narodnostmi" in "primitivnimi plemeni, ki se niso bila nikoli dokopala do samostojne državnosti, ...ki jim ni bilo dano, da bi kdaj igrala vlogo gospodarjev... in ki se jim

³³ Cvim, str. 359.

³⁴ Cvim, str. 359.

³⁵ Cvim, str. 359.

³⁶ Cvim, str. 359.

³⁷ Cvim, str. 362.

³⁸ Cvim, str. 363.

³⁹ Kermavner, str. 788-789.

še nikoli ni posrečilo, da bi asimilirali kak tuj živeli".⁴⁰ Gumplowicz je namreč sprva menil – kar je med drugim npr. utemeljeval še leta 1889 v recenziji Neumannove študije Volk und Nation⁴¹ – da "nastane iz malih plemen brez zgodovine in kulture z njihovo združitvijo pod enim gospostvom – ljudstvo, iz tako pisano nakopičenega ljudstva se razvije s skupno kulturo, ki raste v državi in z njeno dejavnostjo, narod, katerega skupna kulturna podoba je narodnost".⁴² Samo "država in z njeno dejavnostjo pospeševana kultura spreminja ljudstva v narode", zato "ljudstva, ki niso ustvarila lastne države, ostanejo ljudstva ali pa postanejo sestavine tujega naroda".⁴³ Bolgari so npr. narod, ker so nekoč že imeli lastno državo, potem pa ohranili svojo narodnost in dobili spet svojo lastno državo. Isto naj bi veljalo tudi za Hrvate. Popolnoma drugačen pa naj bi bil "primer Slovencev, ki se še nikoli niso dokopali do samostojne države in so premalo številni, da bi mogli tvoriti državo. So pleme ali ljudstvo..."⁴⁴

Toda Gumplowicz, ki je že v recenziji Neumannove knjige poudaril, kako odveč je postavljati vprašanje, ali so Čehi, Slovaki, Slovenci... narod ali ljudstvo ("Sami morajo dokazati, pred forumom zgodovine pokazati, kaj so. Le da za to dokazovanje ni nobenega sodnega reda! V trdem političnem boju naj vsako pleme izkaže svojo moč"),⁴⁵ je (postopoma) spremenil svojo narodnostno teorijo. Že v knjigi Das österreichische Staatsrecht (1891) je med drugim opozoril, da je meja med plemenom ali narodnostjo gibljiva in da obstajajo tudi plemena, "ki se bolj ali manj bližajo razvojni stopnji narodnosti".⁴⁶ (Med "plemena", ki naj bi se v kratkem času povzpela do takšne razvojne stopnje, da bi bil – pač ob ugodnih pogojih – prehod k narodu povsem mogoč, je izrecno uvrstil "slovensko pleme" na Kranjskem.)⁴⁷ Svoje gledanje na nacionalni fenomen pa je Gumplowicz dokončno spremenil v leta 1897 izdani knjigi Allgemeines Staatsrecht, v kateri je narod opredelil kot eminentno kulturno tvorbo: "Narodnost je tista kulturna človeška skupnost, ki se izraža v skupnem jeziku. Vse predstave, ki spravljajo narodnost v zvezo s skupnim izvorom, so zgodovinsko in znanstveno nevzdržne, ker o tem ničesar ne vemo in tudi vedeti ne moremo, in pa, ker se da pri veliki večini narodnosti dokazati, da so proizvod kulture, s katero so se raznotodni etnični življi stopili v eno narodnost".⁴⁸

Na Gumplowiczev "teoretični zasuk", ki je bil plod analiziranja zapletenih nacionalnih (jezikovnih) razmer v Avstriji, je v največji meri vplival prav slovenski

⁴⁰ Kermavner, str. 906.

⁴¹ Recenzija knjige Fr. J. Neumanna Volk und Nation je objavljena v Zeitschrift für das Privat- und öffentliche Recht der Gegenwart XIV/1889, str. 490-492; citirano po Kermavner, str. 912, op. 66.

⁴² Kermavner, str. 911-912.

⁴³ Kermavner, str. 912-913.

⁴⁴ Kermavner, str. 913.

⁴⁵ Kermavner, str. 913.

⁴⁶ Kermavner, str. 915.

⁴⁷ "Res tu ne gre za narod z veliko zgodovinsko preteklostjo in so Slovenci Kranjske brez pomoči lastnega plemstva; zaradi pomanjkanja pomembnejše književnosti so videti njihove težnje in zahteve še neupravičene; vendar pa krčijo temu plemenu njegovi politični doseži, pridobljeni na osnovi večine v deželi s sredstvi politične prostosti, pot v nadaljnji razvoj, ki mu je cilj vsestranski razmah slovenske narodnosti". Citirano po Kermavner, str. 915.

⁴⁸ Kermavner, str. 916-917.

primer, primer malega, "nezgodovinskega" naroda, ki je "v trdem političnem boju" (kot je pokazalo že celjsko gimnazijsko vprašanje) več kot uspešno dokazoval svojo življenjsko moč. Slovenci, ki jih je nemška nacionalistična publicistika označevala za ljudski drobci, brez pravih možnosti za nadaljnji razvoj, so namreč s svojim kulturnim razvojem v nekaj desetletjih uspešno demantirali trditve, kakršne je leta 1880 v državnem zboru izrekel dr. Richard Foregger: "Kdor zahteva, da se ga šteje za polnoveljavni narod, mora pokazati na samosvoje nacionalno delo, nacionalne pridobitve, na prispevke h kulturnemu razvoju. Čehi to zmorejo. Slovenci pa lahko pokažejo le na svoj lasten jezik. Vendar pa je jezik le znamenje, ne pa pridobitev ali delo nekega naroda... Narod, ki ne more pokazati originalnih prispevkov k razvoju kulture, nima pravice do priznanja narodne samostojnosti".⁴⁹ V drugi izdaji knjige *Das österreichische Staatsrecht* (1902), je Gumpłowicz – sklicujoč se na slovensko pridobitev v Celju⁵⁰ –, odločno pribil: "Vsestranski razvoj slovenske narodnosti je dandanes le še vprašanje časa."⁵¹ In ni se veliko zmotil, saj so prav Slovenci znamenitemu znanstveniku služili za primer širšega procesa, ki ga je leta 1905 (v razpravi *Sociološki problemi v avstrijski politiki*) predstavil z besedami: "Starejši kulturni narodi gledajo radi z neko nadutostjo na mlajše, ki še niso prišli tako daleč v svoji kulturi; prepričani so, 'da se kultura ne doseže kar čez noč in da je dolgo trpelo, prej ko so dosegli tako visoko stopnjo kulture'. Dandanes, v času pare in rotacijskih tiskalnih strojev, si pribore mlajši kulturni narodi kulturo res kar čez noč, – ni se jim treba mučiti, ker so to zanje opravili že vse drugi... Neverjetno je skoraj, kako hitro se dvigajo narodi z mlado kulturo na položaj starih narodov".⁵² In tudi kasnejši slovenski razvoj je potekal tako, kot ga je napovedal Ludwik Gumpłowicz v istem prispevku: "In tudi Slovenci se bodo razvijali, dasi se morajo na domačih tleh bojevati z dvema starima kulturnima narodoma, katerima lahko postane njihov razvoj nevaren: z Italijani in Nemci. Te pa doleti na slovenskih tleh usoda vseh starih kulturnih narodov. Lahko se vesele, če jih na njihovi zemlji me preplavi in zalije potop tujih 'barbarov'; kjer pa sejejo čez meje svoje domačije seme kulture, tam sejejo zobe kadmejskega zmaja, iz katerih bodo vzrastle oborožene čete, ki pojdejo proti njim".⁵³

⁴⁹ Cillier Zeitung, 9. 5. 1880.

⁵⁰ "Za časa uradniškega ministrstva, v katerem je vodil prosvetno ministrstvo začasno Poljak Rittner (1895), so celo dosegli Slovenci svojo prvo slovensko gimnazijo na Štajerskem (v Celju), ki je mogočen vzvod duhovne kulture tega nadarjenega plemena." Kermavner, str. 915.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ludwik Gumpłowicz, *Sociološki problemi v avstrijski politiki*, Slovan 1906, str. 311.

⁵³ Ludwik Gumpłowicz, *Sociološki problemi v avstrijski politiki*, Slovan 1906, str. 226.